

ДЕЯКІ ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО СПОРУ ТРЕТЕЙСЬКИМ СУДОМ ТА ОРГАНОМ ПРАВОСУДДЯ

Статтею 55 Конституції України гарантується можливість захисту своїх прав і свобод від порушень і протиправних посягань будь-яким не забороненими законом засобами, до яких, окрім судового захисту, також відносяться способи альтернативного вирішення цивільно-правових спорів.

Дослідженням зазначеної проблеми приділялася певна увага як російськими, так і вітчизняними вченими: С. М. Амосовим, В. С. Бігуном С. А. Курочкіним, Ю. Д. Притикою, Ю. О. Скворцовим та ін. Однак і досі відсутнє комплексне дослідження з зазначеного питання.

Б. В. Малишев визначає правосуддя як спосіб розв'язання спору про право, яким захищаються права і свободи суб'єктів права (фізичних осіб, юридичних осіб, держави, суспільства): а) на підставі закону та принципів справедливості, рівності, свободи і гуманізму; б) на постійній і професійній основі спеціальними органами державної влади — судами, акти яких забезпечуються авторитетом держави [1, с. 244]. Правосуддя, як зазначає С. В. Васильєв — одна з форм державного управління, засіб виконання державою внутрішньої функції охорони правопорядку, власності, прав і свобод громадян шляхом вирішення спеціальним органом державної влади — судом — цивільних і кримінальних справ [2, с. 7].

Не зважаючи на таку ознаку правосуддя, як відправлення його від імені держави спеціальними державними органами — судами, серед науковців існують дві протилежні точки зору відносно відправлення правосуддя третейським судом як недержавним органом:

1) діяльність третейського суду є правосуддям (Є. О. Суханов, М. В. Немитіна, М. Е. Морозов, В. Н. Гапеев та ін.). Найбільше таке твердження підтримується прихильниками процесуальної теорії правової природи третейського суду, які визначають третейський суд як особливу форму відправлення державного правосуддя, а сам третейський розгляд, третейську угоду — вважають

інститутами цивільно-процесуального права, винесене у справі рішення — судовим рішенням.

Так, російський вчений Є. О. Суханов вказує, що третейський суд, як і державний суд загальної юрисдикції чи державний арбітражний (тобто господарський) суд, є органом судового захисту цивільних прав і у цій якості здійснює правосуддя. Відсутність законодавчого закріплення статусу третейського суду у законодавстві про судоустрій на його думку обумовлена тим, що вони не є державними судами, не входять до судової системи (ієрархії державних судів), не мають і по своїй природі не можуть утворювати власної єдиної системи, оскільки не мають вищестоячих судових органів та судових інстанцій. Однак, попри це, він вважає третейські суди судовими (юрисдикційними) органами захисту цивільних прав, обґрунтовуючи свою позицію обов'язковою для сторін силою рішення третейського суду та можливістю його примусового виконання, тобто ототожнює поняття «правосуддя» та «захист цивільних прав» [3, с. 7]. Однак очевидно, що захист цивільних прав може здійснюватися не тільки судовими органами, а і будь-яким іншим не забороненими законом способами (в тому числі і шляхом самозахисту), які явно не тотожні здійсненню правосуддя.

М. Е. Морозов вважає твердження про відмінність третейського розгляду від правосуддя таким, що заснований лише на чинному законодавстві. Розглядаючи безпосередньо сутність даного явища, цей висновок буде вже не такий очевидний: на його думку, оскільки третейський суд органічно вписується в систему органів, які здійснюють правозахисну діяльність, то і його діяльність можна визнати правосуддям, що здійснюється не від імені держави, однак в передбаченому державою порядку [4, с. 15].

Також деякими вченими вводиться нове розуміння правосуддя, що і дає їм підстави вважати діяльність третейського суду окремим видом правосуддя: С. М. Амосов розглядаючи альтернативне правосуддя вказує, що його у повному обсязі повинні прийняти на себе третейські суди у формі третейського правосуддя [5, с. 110].

2) діяльність третейського суду не є правосуддям (С. А Курчкін, О. І. Носирева, Ю. Д. Притика, О. Ю. Сковрцов) — найбільш поширена та обґрунтована думка, яку підтримують представники договірної, змішаної та автономної теорій правової природи третейського суду. О. Ю. Сковрцов вказує, що правосуддя є монополією держави, держава зобов'язана «піднятися» над учасниками конфлікту та не бути рівна з ними. Ця монополія, будучи формою реалізації владних повноважень, не може бути делегована

недержавним органам, в тому числі і третейським судам, хоч їхня діяльність і близька до правосуддя, що відправляється державними судами [6, с. 74]. На думку А. В. Цихоцького третейський розгляд — не правосуддя, а посередництво, засноване на цивільно-правовому договорі про встановлення прав [7, с. 66].

Розглядаючи думки науковців, слід зазначити, що більш обґрунтованою є саме друга точка зору, представники якої не вважають третейський розгляд правосуддям. Однак, не дивлячись на розмаїття доктринальних поглядів, існує і певне правове підґрунтя не вважати третейський розгляд правосуддям. Так, ст. 124 Конституції України встановлено, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються.

В Ухвалі Конституційного Суду України у справі №016/1241-97 та Рішенні конституційного Суду України у справі №1-3/2008 надається таке визначення: правосуддя — це самостійна галузь державної діяльності, яку суди здійснюють шляхом розгляду і вирішення в судових засіданнях в особливій, встановленій законом процесуальній формі цивільних, кримінальних та інших справ [8; 9]. Третейський розгляд спорів сторін у сфері цивільних і господарських правовідносин — це вид недержавної юрисдикційної діяльності, яку третейські суди здійснюють на підставі законів України шляхом застосування, зокрема, методів арбітрування. Здійснення третейськими судами функції захисту є здійсненням ними не правосуддя, а третейського розгляду спорів сторін у цивільних і господарських правовідносинах у межах права, визначеного ч. 5 ст. 55 Конституції України, а рішення третейських судів є лише актами недержавної юрисдикційної діяльності з вирішення спорів сторін у сфері цивільних і господарських правовідносин. Забезпечення ж примусового виконання рішень третейських судів перебуває за межами третейського розгляду та є завданням компетентних судів і державної виконавчої служби.

Цікавим у цьому контексті є рішення Європейського суду з прав людини (далі — Суд) у справі «Ле Конт, Ван Левен та Де Мейер проти Бельгії» від 23.06.1981 р., №6878/75; №7238/75, де зазначено, що «суд» характеризується в матеріальному сенсі своєю роллю, що відноситься до відправлення правосуддя: розв'язання будь-якого питання, що відноситься до його компетенції, на основі норм права і по завершенню налагодженого процесу. Заслужовує назви суду орган, що відповідає ряду вимог: незалежність відносно

як виконавчої влади, так і до сторін, тривалість мандату членів суду, гарантії судової процедури [10]. Таким чином, третейський суд цілком підпадає під поняття «суду» у розумінні ст. 6 Європейської конвенції з прав людини щодо права на справедливий суд.

Відома також позиція Суду, викладена у рішенні по справі «Ріджент Компані проти України» від 03.04.2008 р., №773/03, якою ще раз було підтверджено правову позицію цієї міжнародної судової установи, висловлену у справі «Літгоу та інші проти Сполученого Королівства» від 08.07.1986 р., відповідно до якої ст. 6 Європейської конвенції з прав людини не перешкоджає утворенню третейських судів з метою вирішення спорів між приватним суб'єктами, а слово «суд» у ч. 1 ст. 6 Конвенції не обов'язково слід розуміти як таке, що позначає суд у його класичному розумінні, пов'язаному зі стандартною судовою системою держави. На думку Суду, у вказаній справі Міжнародний комерційний арбітражний суд був «третейським судом, створеним згідно з законом», оскільки діяв відповідно до Закону України «Про Міжнародний комерційний арбітраж» та свого внутрішнього Регламенту; провадження у справах, які ним розглядалися, було подібним до провадження у цивільних чи господарських судах із забезпеченою законом можливістю апеляційного оскарження рішень, а відповідно до ст. 3 Закону України «Про виконавче провадження», прийняте ним рішення вважається еквівалентом судового рішення, що підлягає примусовому виконанню [11].

Таким чином, вважаємо, що чинне українське законодавство не дає підстав вважати третейський розгляд правосуддям, що підтверджується і наведеними доктринальними поглядами. Справедлива критика процесуальної теорії третейського суду, а як наслідок — і тотожності цих двох категорій — дозволяє стверджувати, що третейський розгляд, хоча і є юрисдикційною діяльністю, направленою на розв'язання спору, має дещо іншу направленість. Хоча, як впливає зі згаданих рішень Європейського суду з прав людини, в процесі наближення вітчизняного законодавства до процесуального законодавства європейських країн та в результаті застосування практики цієї міжнародної судової установи, можливе подальше зміщення акцентів у розуміння діяльності третейських судів як органів, що все ж-таки відповідають статусу державного суду з відповідними наслідками, що мають суттєве значення — щодо законної сили такого рішення, можливості його примусового виконання та оскарження.

Література:

1. Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення: колективна монографія / А. М. Бернюков, В. С. Бігун, Ю. П. Лобода, Б. В. Малишев, С. П. Погребняк, С. П. Рабінович, В. С. Смородинський, О. В. Ствба / (Відп. ред. В. С. Бігун). — К., 2009. — 316 с.
2. Васильев С. В. Цивільний процес: навчальний посібник. — Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. — 480 с.
3. Суханов Е. А. Комментарий к Федеральному закону «О третейских судах в Российской Федерации» (постатейный) / Л. Г. Балаян, Н. Г. Вилкова, Е. А. Виноградова и др.; отв. ред. А. Л. Маковский, Е. А. Суханов. — М.: Статут, 2003. — 176 с.
4. Морозов М. Э., Шилов М. Г. Правовые основы третейского разбирательства. — Новосибирск : «Сибпринт», 2002. — 80 с.
5. Амосов С. М. Арбитражный процессуальный кодекс РФ и вопросы альтернативного правосудия / С. М. Амосов // Третейский суд. — 2004. — № 1. — С. 109-112.
6. Скворцов О. Ю. Третейское разбирательство предпринимательских споров в России: проблемы, тенденции, перспективы / О. Ю. Скворцов — М.: Волтерс Клувер, 2005. — 704 с.
7. Цихоцкий А. В. Теоретические проблемы эффективности правосудия по гражданским делам. Новосибирск: Наука, 1997. — 392 с.
8. Рішення у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців сьомого, одинадцятого статті 2, статті 3, пункту 9 статті 4 та розділу VIII «Третейське самоврядування» Закону України «Про третейські суди» (справа про завдання третейського суду) від 10 січня 2008 року (справа №1-3/2008) : Конституційний Суд України // Офіційний вісник України від 21 квітня 2008 р., № 28, стор. 145, ст. 903
9. Ухвала про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням державного зовнішньоекономічного підприємства «Славутич-Сталь» щодо тлумачення статті 124 Конституції України і Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 14 жовтня 1997 року (справа №016/1241-97) : Конституційний Суд України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/vz44u710-97>
10. Judgement in Case of Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium 18 October 1982: The European Court of Human Rights, [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57521>
11. Рішення у справі «Regent Company проти України» від 3 квітня 2008 року: Європейський суд з прав людини [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-85681>